

Redescobrint espais de memòria i respecte des de la cultura visual

Albert Macaya Ruiz (Universitat Rovira i Virgili)

Ricard Huerta Ramón, *Cementerios para educar*. Madrid, Aula Magna Mc Graw Hill, 2021, 233 p.

Diguem-ho d'entrada: els cementiris no són un tema especialment popular en els temps que corren. Com és sabut, la nostra cultura evita la proximitat amb la mort. Tot allò relacionat amb el final de la vida més aviat és apartat i ocultat a la mirada pública. No obstant, sabem també que la mort és ben present en altres contextos culturals. Exemples prou coneguts són les festes al voltant del Dia de Difuntos a Mèxic, en què les «calacas», calaveres de sucre, poblen les parades dels mercats, i les famílies disposen a les llars petits retaules amb figuretes d'esquelets, a manera de «pessebres» de Tots Sants. O les celebracions dels *famadihana*, a Madagascar, en què els difunts són tretts de les seves tombes embolicats amb estores per a què tornin a passar un parell de dies amb els seus descendents. Pel que fa als cementiris, no podem deixar d'evocar la descripció de Juan Goytisolo dels fossars turcs com un lloc de trobada i descans per a famílies i veïns. Valgui tot aquest introït per a dir que el títol del llibre que ressenyem, cementiris per educar, pot resultar d'entrada sorprenent. No obstant, Huerta aconsegueix vèncer les eventuais resistències del lector i ens acaba encomanant el seu interès per les necròpolis. I ho fa desenvolupant un ric catàleg de referències literàries, artístiques, cinematogràfiques i també, òbviament, pedagògiques.

Significativament, el llibre comença amb una frase prou contundent: «sempre m'han agradat els cementiris». Justifica

aquesta primera afirmació amb una evocació de la seva vinculació amb aquests indrets, a través de la memòria familiar. En els paràgrafs que segueixen, l'autor va desgranant un seguit d'arguments prou convincents. Comença subratllant la necessitat d'una educació des de la memòria. Per a fer-ho se serveix de referències del cinema: esmenta Haneke, Meneghetti, Zeller o Martinessi com a exemples d'autors de films que desenvolupen el tema de la memòria. De la mà de l'historiador francès Jacques Le Goff, proposa la noció de «document-monument», per a referir-se a elements substancials que perviuen en el record col·lectiu i que acaben vehiculant el sentit de pertinència d'una societat determinada. Els cementiris poden fer aquest paper per la seva pròpia essència. Altrament, Huerta veu en aquesta reivindicació de l'educació des de la memòria una ocasió per a posar en joc el que anomena «currículum vibrant». Ens recorda el problema tan debatut de la relació entre aprenentatge, plaer i esforç, i la necessitat d'implementar metodologies participatives a l'educació obligatòria. Segons l'autor, el currículum vibrant ha de promoure un model curricular que integri les propostes dels col·lectius implicats: professors i alumnat. Ha de tenir presents els contextos de proximitat, les realitats de cada lloc, les problemàtiques socials, culturals i polítiques que el defineixen. Ha de ser porós, obert a progressos i fracassos, adaptant-se als processos. Ha de possibilitar la flexibilitat davant situacions imprevistes. Ha de

ser integrador i universal, i promoure una ciutadania crítica.

Un cop plantejada aquesta reivindicació de la memòria en l'educació, i essent Ricard Huerta una persona estretament vinculada a l'educació artística, no és estrany que, en els capítols que segueixen, ens proposi considerar i desenvolupar les possibilitats de les imatges al cementiri. És obvi que als cementiris hi ha moltes produccions artístiques, com s'encarregarà de destacar al capítol quart, dedicat al caràcter patrimonial dels llocs que ens ocupen. Però abans Huerta ens recorda que hi ha tot un univers de cultura visual a tenir en compte. No només podem prestar atenció a colors, formes, textures o materials, sinó que hi ha pistes socials, culturals i econòmiques en les imatges que componen i envolten el cementiri. La fotografia i el dibuix es proposen com a eines per a captar i analitzar tot aquest univers visual. En aquest punt, l'autor reivindica l'experiència de l'*Art Based Research*, que fonamentaria l'elaboració de relats visuals en el marc d'una cultura del record.

El cementiri com a indret de passeig i observació, alhora que com a element de l'espai urbà, possibilita una interessant digressió sobre les propostes artístiques que treuen partit de les caminades sense rumb. És coneguda la tradició del *flâneur* baudelerian, que té derivades tan suggeridores com el «walk art», una modalitat artística proposada per Alberto Careri que fa del caminar la base de la creació artística. Així Huerta recupera aquesta idea com a argument en favor d'una redescoberta del cementiri, en què els estudiants, proveïts de càmeres, papers i llapis, es llancin a una indagació del que els envolta. En el capítol següent, es refereix als fossars com a «jardins relaxants» on deixar-se dur per la temptació del *flâneur*. L'experiència del passeig es contraposa a l'experiència mediada pels dispositius digitals, tan cars als

més joves. La cultura de la immediatesa que els és consubstancial ens parla d'un món saturat de missatges i imatges, en què la necessitat de destacar enmig de la cridòria es converteix en obsessió per potenciar l'expressivitat en detriment del contingut. El passeig, el tempo de l'experiència, emmarcat en els espais que ens ocupen, pot ser l'antídot.

Els darrers capítols del llibre prenen un to més propositiu. Hi trobem consideracions d'ordre més pràctic, sobre com organitzar una visita a un cementiri. Huerta proposa que el docent dugui a terme una preparació prèvia, estudiant el lloc i les seves possibilitats i travant un discurs ben connectat amb els objectius de l'activitat. La planificació prèvia ha de contemplar un repàs als aspectes interessants que conté l'indret, des de perspectives arquitectòniques, urbanístiques, artístiques, patrimonials, socials, històriques. Recomana també planificar acuradament els temps de la visita. Proposa estratègies sorprenents com deixar missatges en llocs clau, llegir poemes, etc. I fa de nou referència a les estratègies artístiques que potencien l'observació i la reflexió, com l'elaboració de dibuixos *in situ*, fotografies o vídeos.

Tot i que les arts visuals i el patrimoni són aspectes centrals de la proposta, l'autor connecta la temàtica també amb altres àmbits curriculars. Molt especialment amb les ciències socials. Si el coneixement social es pot abordar a l'escola des d'allò proper, la visita pot donar peu a introduir les històries de les famílies de l'alumnat. Afloren així temes vinculats a la seva pròpia experiència com la memòria, els orígens, els jocs, el menjar, la música, els costums. La reflexió sobre el passat individual ens porta també al passat col·lectiu. Huerta destaca la presència de símbols nacionals, llocs d'interès històric, indicis dels períodes de temps i els seus avatars històrics.

A les pàgines següents l'autor proporciona un ampli llistat d'elements en els que fixar l'atenció dels participants a l'activitat: escultures, creus, panteons, fotografies d'època, tipografies, exvots, símbols polítics, símbols culturals, i un llarg etcètera. A més, i coneixent l'interès de l'autor per les tipografies, plasmat ja en treballs anteriors, no sorprèn que dediqui un dels apartats a les inscripcions, tipus de lletra, esteles anepigràfiques, textos manuscrits, i tot un enfilall de possibilitats en el tema dels textos funeraris.

Cal destacar de forma especial el paper de les imatges en aquest treball. Com el propi autor assenyala, no es traca de meres il·lustracions. No acompanyen necessàriament el text, i per moments contenen una línia argumental pròpia. Es tracta d'imatges sorprenents, evocadores, xocants, imatges que denoten una mirada fonamentalment artística. En línia amb les tendències contemporànies que emfasitzen el paper de les imatges en la recerca i la possibilitat d'entendre la investigació social des d'una perspectiva artística, les fotografies que inclou el llibre apunten possibilitats insospitades i constitueixen una mena d'assaig paral·lel al del text. En fi, no hi ha dubte que Ricard Huerta aconsegueix, en aquest treball, comunicar-nos i encomanar-nos la seva fascinació pels cementiris com a llocs de memòria i de respecte, i ens mostra de forma convincent les possibilitats educatives d'aquests indrets.